ÉRTESITŐ

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYLET

ORVOS-TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAKOSZTÁLYÁRÓL

II. TERMÉSZETTUDOMÁNYI SZAK.

XXII. KÖTET. 1900. XXV. ÉVFOLYAM.

SZERKESZTI:

Dr. APÁTHY ISTVÁN.

UNIVERSITATEA
SPECOLOGIE
CLUJ
No 2065.

KOLOZSVÁR
AJTAI K. ALBERT MAGYAR POLGÁR KÖNYVNYOMDÁJA.
1901.

Szerkesztői megjegyzések Dr. Ruzitska Béla úr czikkének, „A sütőpataki Vilma forrás vizének chemiai elemzése“ műszavaira vonatkozólag.

Dr. Apáthy István, egyetemi ny. r. tanártól.

Minthogy Fabinyi és tanítványai, közöttük természetesen Dr. Ruzitska Béla úr, is, „egyelőre tartózkodó állást“ foglalnak el azokkal az elvekkel szemben, a melyeket az „Értesitő Természettudományi Szaka“ az idegen műszóknak a magyar szövegben használandó írásmódja tekintetében nehány év óta követ, ki kell nyilvánítanom, hogy Ruzitska úr az i legen műszókat a nálunk leginkább használatos, németesen csonkított formában írta (pld. jód [j.-vel], calcium-carbonát, hydrogén, ammoniák, phosphor, kálium-hydroxyd, káliumbórfluorid, absolut, positiv stb.). Szerző úr megkérdezése és beleegyezése nélkűl helyettesítettem a tőle követett írásmódot azzal, a mely az „Értesitő“ egyéb tárgyú czikkeiben eddig körösztűlvitt elveimnek a chemiai műszókra nézve is szükségképi következménye (*Iodeum* [i-vel, nem j-vel], calcium-carbonas, *Hydrogenium*, ammoniacum, *Phosphorus*, kalium-hydroxyda, kalium-borium-fluorida, absolutus, positivus stb.).

Azokat az elveket egy külön értekezésben nemsokára részletesen ki fogom fejteni és mintaszóknak egy lehetőleg bő jegyzékével kísérni; csak azt várom, hogy előbb alkalmam lett légyen az „Értesítő Természettudományi Szakában“ művelt mindenik tudományágra nézve nehány dolgozatban körösztűl vinni. De nem állhatom meg, hogy egyet-mást már most el ne mondjak.

A magyar nyelvnek már természetében rejlik és talán elszigeteltségéből, a többi európai nyelvvel való rokonságnak hiányából is következik, hogy mi az idegen szókat annak idejében csonkitatlanúl vettük át, hogy végzeteiket nem csiszoltuk le. A német

Tempel-t csinált a templum-ból, a magyar templomot; a a magyar az istálló-t az olasz stallo-ból alkotta és nem koptatta le stall-lá; sohse írtunk mi testament-et, hanem testamentumot és, ha nem katolikusok, azaz pápisták, hát reformátusok, lutheránusok vagy unitáriusok, azaz egy szóval protestansok, soha sem protestant-ok, voltunk; nem juni-, juli- vagy augusztban. hanem juniusban, juliusban és augusztusban izzadtunk. Elég hiba, hogy a „Budapesti Szemle" januárban és februárban, nem januáriusban és februáriusban fázik.

Régi tudósaink, ha néztek, hát a microscopiumba és nem a mikroszkópba néztek. A tudományos műszókat latinos, nem ritkán önkényesen ellatinosított formájukban használták; ezeket a formákat csak később helyettesítette a németesen csonkított alak, akkor, a midőn, a nyelvújítás korában, tudományunknak nemcsak szellemére, de nyelvezetére is reá ütötték a némettől való függésnek rabszolgabélyegét. Igaz, hogy ez a kor épen a német tudománynak óriási föllendülésével és világuralomra jutásával esik össze. De nálunk eltépték nemcsak mindazokat a gyökérszálait a tudománynak, a melyek már-már honi talajba mélyedtek, hanem azokat is, a melyek más nemzetek irodalmából szívták a táplálékot, és csupán a német irodalommal hagytak tudományunk csenevész fájának összeköttetést. Nincs mit vitáznom azzal, a ki nem érzi, mily helytelen és megalázó ez.

A nyelvünk természetével számot nem vető Bugát-féle műmagyarosításra következett visszahatás a tudományos német hódoltságnak ezt a szolgabélyegét még föltünőbbé tette. Pedig nem kerűlne nagy fáradságba, hogy műnyelvünkről letöröljük. Elég sajnos, hogy a szerkesztői vörös tintával tudományunknak — néhány szerzőnket kivéve — kizárólagosan német szelleme, egyoldalú németsége ellen nem lehet küzdeni.

Ne értsenek félre! Nem a német szellemnek akarok én hadat üzenni, hiszen annak a legnagyobb bámulója vagyok. Küzdeni akarok azonban az egyoldalú németesség ellen, az ellen, hogy mindent német szemüvegen át nézzünk, és csak azért, mert német, a németet vegyük át szent igazságképen abban is, a miben más nemzet jobbat alkotott. A magyar tudománynak, ha azt akarjuk, hogy végre arra is büszkék lehessünk, úgy, mint a nagy nemzetek

tudományának, tudósaink önálló búvárlataira és a források, a tudásunk alapjait szolgáltató művek, nemcsak a németek, eredetijének kritikai tanúlmányozásán, nem csupán német fordítások vagy kivonatos ismertetések adatain, vagy épen csak német tankönyvekből, kell fölépűlnie.

A német szolgaságnak ezt a bélyegét a magyar nyelvű chemiai irodalom különösen magán viseli. Nincs tehát reá okuk a chemicusoknak, más tudományágak művelőinél inkább vonakodni attól, hogy azt a bélyeget eltűntessék.

Egyik igen föltűnő ilyen bélyeg a „j o d" kifejezés. A Courtois-tól 1812-ben fölfedezett és tőle „i o d e"-nak nevezett elemmel (l. Courtois, B., Découverte d'une substance nouvelle (iode) dans le Varech. — Annales de Chimie, LXXXVIII., 1813, p. 304—310; továbbá: U. a., Sur un nouvel acide formé avec l' iode. — U. o., p. 311—318) mindjárt azután tudományosabban Gay-Lussac (l. Gay-Lussac, Louis Joseph, Note sur la combinaison de l' iode avec l' oxygène. — Annales de Chimie, LXXXVIII., 1813, p. 319—321; továbbá: U. a., Mémoire sur l' iode. — U. o., XCI., 1814, p. 5—160) és ugyanakkor Davy is foglalkozott (l. Davy, Humphry, Sur la nouvelle substance [iode] découverte par M. Courtois. — Annales de Chimie, LXXXVIII. 1813, p. 322—329; továbbá: U. a., Some experiments and observations on a new substance which becomes a violet-coloured Gas by Heat [Iodine]. — Philosophical Transactions, 1814, p. 74—93; U. a., Further experiments and observations on Iodine. — U. o., p. 487—507; stb.), a ki az i o d e szót angol szokás szerint i o d i n e-re változtatta (pld. franeziáúl c h l o r e, angolúl c h l o r i n e). Azóta a franeziák állandóan i o d e-ot írnak, mert hiszen a szót a görög ἰώδης (ibolya színű) szóból franeziásították. (ἰοειδής szóból, a mint Roscoe állítja, a franezia sohasem csinált volna i o d e-ot.) Az angolok pedig írnak következetesen i o d i n e-t; mindkét nemzet írói chemiai jelül az I-t (nagy *i*, nem *j*) használják.

Az olaszok, megengedhető módon latinosított formából indúlva ki, i o d i o-t írnak; de, ott is nagyon elterjedvén a német-kórság, némelyek j o d i o-t, sőt j o d o-t is használnak; a chemiai jel majd nagy *i*, majd nagy *j*, minthogy az olaszban az *i* és *j* hangértéke legtöbbször azonos. Az olaszban a *j* szó elején egyáltalán csak idegenből vett szókban és magánhangzók előtt a h i- és h y-nak,

továbbá a g i-nek, az utóbbinak inkább tájszólásos, átírásaként jelentkezik.

Eleinte a németek is i o d e-nak nevezték a szóban lévő testet (l. egy GAY-LUSSAC nyomán készült német referatumot „Ueber einen neu entdeckten, wie es scheint, elementarischen Stoff. [Iode.] — SCHWEIGGER's Journal für Chemie und Physik, IX, 1813., p. 339—346); de, nyelvük régi szokásához híven, az *e* végzetet lekoptatták és, ama csekély különbségnél fogva, a melyet a német az *i* és *j* írásjelek hangértékében tesz, jod-nak írták. A franczia irodalomban ily fölcserélés lehetetlen lett volna, mert franczióúl a *j* bötű *zs*-nek hangzik; de a németben nem egyéb a *j*, mint magánhangzó előtti *i*, a melylyel, különösen idegen szók írásakor, gyakorta összecserélik (pld. i a m b i s c h helyett j a m b i s c h-t írnak); sőt az *i*-nek és a *j*-nek az igazi góth nagybötűk között nincs is külön jele; a mint egyébiránt nem volt a régi latinnak sem külön *j* bötűje, a melyet igen későn kezdtek a kettős ii, valamint a magánhangzó előtti *i* helyett használni.

Minthogy chemiai jelűl az elemek nevének első bötűjét (mint nagybötűt), illetőleg az első és második bötűjét (az utóbbit mint kisbötűt) szokták használni, a franczia az „i o d e" jelölésére nagy *j*-t egyáltalán nem is használhat, hanem csak nagy *i*-t. A németnek, valamint a latinnak is, az említett okból mindegy, akár a nagy *i*-t, akár a nagy *j*-t használja chemiai jelűl. De ha a szót, csonkítva bár, helyesen akarja kiejteni, i ó d-ot kell mondania két szótaggal, épen úgy, mint i a m b u s-t három szótaggal és nem j a m b u s-t kettővel. Ma, pongyolaságból, többnyire egy szótagúnak, j ó d nak ejtik; de már a FARADAY-féle i o n elnevezést a németek is rend szerint két szótagúnak, i ó n-nak ejtik és i o n-nak írják.

És itt látszik csak meg igazán, mily rabszolgája a magyar chemiai irodalom a németnek! THAN KÁROLY az ő nagy chemiai tankönyvében még csak nem is „j ó d"-ot, a mi az *o* bötű hangértékét a magyarban megjelölhetné, hanem, a lehető leghívebben utánozva a német írásmódot, „j o d"-ot ír; de azért j o n-t a világért sem írna, pedig ép oly joggal tehetné, hanem ír „i o n"-t, mert így írja a német is. Magyarúl i ó d o t ejteni nehéz volna, i o n t azonban lehet, sőt kell!

Kitűnik tehát az előadottakból, hogy sem a „jod“ írásmód, sem a J chemiai jel nem nemzetközi, s így az egységesség követelménye nem kényszerítheti a magyar irodalmat, hogy ragaszkodjék hozzá. Ha chemicusaink a „jod“-ról való első ismereteiket a franczia irodalomból merítették volna, számtalan másnak példájára, a franczia „iode“-t iódának mondották volna magyarúl; az angol irodalomból merítve pedig, iodinát csináltunk volna az „iodine“-ből. Csakis azért írnak és mondanak „jod“-ot, mert az ő tudományos kiképzésükre a németeknek monopoliumuk van, és ők másképen, mint németűl, még látni sem tudnak.

Nemzetközi nevük az elemeknek csak a latin lehet, s azokat a különböző elemek számára különböző minták szerint alkotta meg a tudomány. A mennyiben műszónak használható külön magyar szavunk (*Arany, Ezüst, Ólom, Réz, Ón* stb.) számukra nincs, a magyar tudományos irodalomban, csonkítatlan formában, a latint kell használnunk.

Az elemek latin neve általában háromféle minta szerint alakúlt. Az első minta: műszóúl megtartottak vagy a) többé-kevésbbé hasonló testek jelölésére köznévűl is használt bizonyos latin vagy görög szókat eredeti, illetőleg latinosan átírt formájukban; vagy b) ugyanígy másnemű görög és latin szókat, melyeknek jelentése és a megnevezendő elem tulajdonságai között bizonyos vonatkozás van; vagy c) ugyanígy némely másnyelvű (barbarus) szót, mint indeclinabile neutrumot, esetleg az um végzet hozzácsatolásával. Példák a)-ra: *Aurum, Argentum, Plumbum, Arsen, Phosphorus.* Példák b)-re: *Fluor, Manganum.* Kivétel, mint az ἀν és ἔργον-ból mesterségesen összetákolt új szó, az *Argon.* Példák *c*-re: *Cobalt, Nickel, Bismuthum, Platinum.* A második minta: az ium végzetet csatolták vagy a) latin és görög köz-, illetőleg tulajdonnevek természetes, néha mesterségesen csonkított tövéhez; vagy b) nem latin és görög szóknak tövéhez, illetőleg csonkítmányához. Példák *a*)-ra: *Aluminium, Calcium, Silicium, Gallium, Germanium, Chromium, Osmium, Titanium, Tantalium, Selenium.* Példák b)-re: *Kalium, Borium, Zirconium, Thorium, Thulium.* A harmadik minta: latinosítva, vagy eredeti formájában, műszóvá tették egy olyan többnyire görög melléknévnek neutrumát, a mely az illető elemnek valamely tulajdonságát fejezi ki. Példa: *Chlorum, Krypton, Xenon, Oxygenium, Nitrogenium* (ide az *Azotum* is), *Hydrogenium.*

Az orvosi és gyógyszerészi latinság „j o d u m"-ról beszél. Hogy a német „Arzneibuch"-ban (4. kiad. 1900, p. 200 stb.) így találjuk, az csak természetes, mikor a „Magyar Gyógyszerkönyv" (2. kiad. 1888, p. 294 stb.: „Jodum, Iblany, Jód") is így írja; de így van ez (persze nagy i-vel) a franczia „Codex Medicamentarius"-ban is (1895-iki kiadás, p. 224 stb.). Az „Arzneibuch" (id. h. p. 465) a „Jodum"-nak, mint nem hivatalos, de szintén használatos nevét, a „J o d i n a" szót is említi. A „J o d i n a" azonban, az angol i o d i n e nyomán, szintén helytelen latinosítás, a mennyiben az ἰώδης görög szónak ugyan megengedhető latinosítása az i o d i n u s is, de elemnévűl az iodinus melléknévnek is a semlegese veendő. Ezenfölűl a „Jodina" mint latin szó, az Arzneibuch részéről következetlenség is, mert az a többi, angolban hasonló külsejű szót, például g l y c e r i n e, q u i n i n e, r e s o r c i n e stb., latinúl nem nőneműnek, hanem semlegesnek használja és ír g l y c e r i n u m-ot, c h i n i n u m-ot, r e s o r c i n u m-ot stb., tehát kivételesen épen azt a szót mondja nőneműnek, a melyet, a többi elemnév hasonlatosságára, semlegesnek kellene A „glycerinum" stb. formákra különben mindjárt visszatérek.

Az I o d u m, mint nyilvánvalóan hibás képzés, nem lehet irányadó ma, midőn a természettudományoknak majdnem mindenik ága igyekszik műszavait a jó latinság szempontjából is helyesbíteni s e czélból nagyobbszerű reformoktól sem riad vissza: példa az új baseli anatomiai nevezettan (nomenclatura). A Magyar Gyógyszerkönyv különösen hemzseg a rosszúl képzett konyhalatin műszóktól. Egyik (az Arzneibuch-hal részben közös) jellemző vonása az „um" végzetnek kritikátlan alkalmazása. Latinosíthatni véli a szókat egyszerűen az által, ha um-mal végződteti őket. Ír *Arsenum*-ot (úgy, mint az Arzneibuch) és *Fluorum*-ot, lehetetlen szókat, mert az *arsen* (illetőleg ἄρρην) magában is kész görög szó, a f l u o r pedig magában is kész és csonkítatlan latin szó. Lehetne igenis képezni, a második minta szerint, a r s e n i u m o t és f l u o r i u m o t. Az előbbit használja a Codex Medicamentarius (id. h. p. 93: acidum a r s e n i o s u m; p. 126: a r s e n i a s ferrosus stb., és nem a r s e n a s ferrosus stb.). De minek, mikor jó elemnév, nyelvileg kifogástalan maga az *Arsen* és *Fluor* is! Éppen oly joggal, mint A r s e n u m o t és F l u o r u m o t, írhatnánk S u l f u r u m o t is, s az sem volna nagyobb képtelenség. Ha (mint az Arzneibuch is) B r o m u m o t és

nem Bromust (vagy, ha um végzet kell, *Bromium*ot) írunk, mikor a megfelelő görög szó, βρῶμος, főnév, akkor Phosphorumot is írhatnánk Phosphorus helyett, mert nem gátolhatna, hogy az illető görög szó φωσφόρος, annál kevésbbé, mivel az egyszersmind kétvégzetű melléknév, melynek φωσφόρον alakja is van; ellenben βρῶμον görög szó nem létezik. De a magyar, német és franczia gyógyszerkönyvek egyaránt helytelenűl írnak Borumot és Chromumot is; a helyes képzés a második minta szerint Borium (a borax szó csonkítmányából) és Chromium (a χρῶμα szóból), és a chemicusok egy része így is használja.

A franczia „iode" a görög ἰώδης (ibolyaszínű) szónak egyszerű franczíásítása. Az elemnek internationalis elnevezését tehát csak a harmadik minta szerint, az ἰώδης melléknév latinosítása által, ennek neutrumaként nyerhetjük. A görög ης végzetnek legjobb latin átültetése az es végzet, hím- és nő-nemben hosszú, semleges nemben rövid *e*-vel. Legjobb elnevezés tehát az *iodes* volna; de mivel az elemek nevei között szokatlan alak, alkalmazhatjuk a kevésbbé helyes, de Hyrtl szerint (l. Onomatologia anatomica, Wien, 1880, p. 261) megengedhető átírást *eus*-ra, s akkor *iodeum*-ot mondhatunk. Ez a forma sem példátlan az elemek sorában: az Arzneibuch (id. h. p. 443) *Carboneum*-ot ír. Tehát *Iodeum* és nem Jodum, legkevésbbé pedig Jod.

Egészen más az ειδης végzet, a mely alakot jelöl, és az ιδης végzet, a mely származást, odatartozást fejez ki. Az előbbinek leghelyesebb átírása ides, de Hyrtl szerint megengedhető az ideus is (hosszú i, rövid e); az utóbbinak a latinban ĭdes vagy ida felel meg. Azért kell az oxydest (ὀξὺ és ιδες-ből) oxydának és nem oxydumnak mondani, mint a hogy a gyógyszerkönyvek mondják.

És itt mindjárt még két helytelen írásmódot említek meg. Chininumot, codeinumot, resorcinumot, glycerinumot stb. mondanak, holott a helyes latinság chinina, codeina, resorcina, glycerina stb., a minthogy az olaszok chininá-t és glicerina-t, a franczíák la quinine-t és la glycérine-t mondanak. A Codex Medicamentarius latinúl quininá-t, codeiná-t, resorcinát és glycerinát ír épen úgy, mint gelatiná-t. Az Arzneibuch chininum-ot, codeinum-ot, resorcinum-ot és glycerinum-ot, de — dícséretes következetességgel — gelatiná-t ír; persze gelatiná-t ír a

Magyar Gyógyszerkönyv is a chininum, glycerinum stb. mellett. Igy a Gyógyszerkönyv legalább ebben következetes, mert következetesen utánozza a németet. Ellenben a glycerina mellett is helyesen ír a Codex Medicamentarius succinum-ot; mert a succinum (vagy sucinum) régi latin szó és, mint ilyen is, borostyánkövet jelentett. Épen így helyes a tanninum is, mint az acidum tannicum vagy acid. tanninum kifejezésnek főnévvé tett (s a a német Tanne-ből alkotott) mellékneve A teljes végzet tehát egyszersmind a szó eredetére, valódi jelentésére is világot vet, holott mindent elmos a németes csonkítás a glycerin, morphin, tannin, succin szókban. Ezt a franeziás végzetek is kevésbbé teszik meg. A Codex Medicamentarius franeziáúl glycerine-t morphine-t, de succin-t és tannin-t ír, megjelölve így a megfelelő latin szónak különböző természetét is.

A chininumnál és glycerinumnál még az is jobb volna, ha, mint indeclinabile neutrumot, latinúl is chinin-t és glycerin-t írnánk az in végzetet a latinra nézve idegen képzőnek véve. Nem egy helyen olvashatjuk (pld. az E. Merck czégnek elsőrendű szakemberektől összeállított nagy jegyzékeiben): anilin purissimum, anilin jodatum stb.

A görög itis képző (σιδηρῖτις, δενδρῖτις) latin átírásban is csak itis (a sideritis szó, mint mágneskő, megvan a latinban is). A Gyógyszerkönyv mannitum-ot ír, holott helyesen (a görög τὸ μάννα szóból) mannitis-t kellene. Inkább, semhogy mannitum legyen belőle, legyen mannita, mint a Codex Medicamentariusban, mert az ῖτις képzésű görög szók is nőneműek, sőt inkább maradjon meg az is, latin szövegben is, és akkor magyarban is, mannit-nak úgy, mint a hogy változatlan végzettel írjuk az arabs alcohol szót (alcohol absolutus és nem alcoholum absolutum, a hogyan a Gyógyszerkönyvnek, ha következetes volna, írnia kellene).

De hát orvosaink, magyarúl írva, is használják a csonkítatlan pleuritis szót, a mely épen olyan tiszta görög szó (πλευρῖτις, —ιδος = oldalnyilalás), mint a sideritis. Orvosaink a világért sem mondanának pleurit-et, de épen úgy idegenkednek mineralogusaink a sideritis szótól. Az orvos a pleurit szót, a mineralogus a sideritis-szót találja nevetségesnek. Ott nem szabad csonkítani, itt nem szabad a teljes alakot használni. Miért van a magyar tudományos irodalomban e következetlenség? Egyszerűen azért, mert, a mint mondám, az csak

a német utánzásában következetes. Azért, mert a németeknek a pleuritis szóról nem tetszett, a sideritis szóról azonban tetszett az is végzetet levágni; hogy pedig nekik miért tetszett így, maguk sem tudják. Miért kellene tehát tudnunk nekünk, hogy mi okból írunk pleuritis-t és siderit-et?

Egyáltalában, ha csakugyan sikerül a német chemicusoknak az ő csonka és a görög-latin nyelvtörvényekkel mit sem törődő, mesterkélt műszavaikat az organicus chemia számára nemzetközileg elfogadtatni, akkor azokat latin szövegben is, a Babel módjára, mint indeclinabile neutromokat, fogjuk kezelni és magyarban is változatlanúl használni, mint a hogy ma is változatlanúl használandók a nemzetköziekké lett nem latin szók, a minők az arabs alkohol, káli, a német Quarz, Kobalt, Nickel stb.; ha németek, német helyesírással, ha nem latin vagy góth betűket használó nyelvből származtak, magyaros helyesírással; de ha latin képzőkkel alkalmazzuk, ezeket is latin helyesírással (alcalicus, alcoholicus), a kores írásmód elkerűlésére. Csakhogy, azt hiszem, az a mesterkélt organicus chemiai volapük nevezettan épen úgy nem fog általánosan elterjedni, mint a hogy nem terjedtek el a zoologiában a Haeckel-féle mesterséges genus- és fajnevek, bármily következetes rendszert valósított is meg bennük az alkotójuk. Sem a franeziák, sem az olaszok nem fogják a maguk latin nyelvérzékét annyira megtagadni tudni, hogy lemondjanak a nyelvük szellemébül folyó külön-különféle végzetekről.

De még, ha el is fogadnák az organicus chemiában azt a nevezettant, a mely a szó képzésében a vegyűlet természetét is kifejezésre akarja juttatni s ezért mindenik vegyűletcsoport számára külön egységes végzetét a neveknek követeli, abból még nem következik, hogy az anorganicus chemiának természetes görög-latin forrásból származott neveit mi magyarok csonkán, német átgyúrásban használjuk. Dr. Ruzitska Bélának a calciumcarbonát-hoz valóban nincs miért ragaszkodnia. Ha a carbonas calcii (magyarosan calcium-carbonas) vagy carbonas calcicus, a mit pedig a különböző gyógyszerkönyvek is használnak a calcium carbonicum értelmében ép úgy, mint a sulfas, phosphas, nitras, salicylas stb. szókat, nem tetszik néki, és „szénsavas mész"-t sem akar írni, akkor írjon legalább calcium carbonicumot. Ha a „szén-

savas mész" és más hasonló magyar kifejezéseket azért kerűli, hogy munkájából a magyarúl nem tudó is értsen valamit, akkor ezt a czélt a latinos alakú kifejezésekkel jobban szolgálja, mint a németesen csonkítottakkal. Avagy a magyar chemicusoknak ez az ambitiójuk csak német olvasókra vonatkozik? A más nemzetbeli olvasó hadd gondolja magában, hogy a magyar író voltaképen németűl ír és csak a forma kedvéért szúr magyar szókat a német műkifejezések közé!

Azt is vetették már a szememre, hogy a latinos végzetek alkalmazásával meghamisítjuk az illető kifejezések jelentőségét és összetévesztésekre adunk alkalmat, és hogy a külföld nem ért meg. Csak mi magyarok értsük meg egymást, a külföld a mi írásainkat úgy sem érti, ha félig németűl irunk is, magyarúl pedig csak akkor fog érettünk megtanúlni, ha meg tudjuk győzni róla, hogy nem csak őt utánozzuk. Az értelem meghamisítását és az összetévesztést, ha a latinosítást kellő kritikával végezzük, el lehet kerűlni. Vagy talán ma már chemicus latinúl nem is írhatná meg az értekezését úgy, hogy meg is értsék? Magyar chemicus persze mentől kevesebb, mert annak elég, ha németűl tud olvasni és írni; magyarúl is mellékes tudnia.

Sőt én éppen azt mondom, hogy gyakran a németes csonkítás mossa el a műszók formájában is kifejezett különbségeket. Egy jellemző példát erre, a glycerin, chinin, gelatin, succin, tannin stb. szók csoportját, már említettem. Csak a chemia köréből is számtalant mondhatnék; ezúttal elég lesz, ha még négy olyan példacsoportot mondok, a melyek a Dr. Ruzitska Béla czikkében is előforduló műszókra különösebben vonatkoznak.

Legyen az első példacsoport a németes csonkítással at végzetű szóké, a minők a carbonát, nitrát, hydrát, sublimát, praecipitát, dialysát, syndicát, apparát stb. Igen különböző természetű és latinos nominativusukban különböző alakú szókat foglal magában. A fölhozottak közűl az utolsó kettőt s a hozzájuk hasonlókat még tudósaink is többnyire csonkítatlanúl használják (syndicatus, apparatus), de banatus (magyarúl bánság) helyett széltében-hosszában bánátot mondanak, s félő, hogy ez a példa lassankint az apparatust is a német apparáttá koptatja. Bennünket azonban most a többi példa jobban érdekel. Az első háromnak nominativusa carbonas (genitivusa carbonatis),

nitras (gen. nitratis), hydras (gen. hydratis); a második háromnak nominativusa sublimatum (gen. sublimati), praecipitatum, dialysatum. Az első három szó főnévből képzett főnév és a chemiai jellemet mutatja; a második három a semleges nemével főnévesített melléknév és az illető anyag előállítási módját jelöli (hydrargyrum sublimatum corrosivum, ferrum dialysatum, calcium carbonicum praecipitatum stb.).

A carbonas, nitras, hydras szók akár a vegyület másik alkatrésze nevének genitivusával (carbonas calcii nativus = calcium carbonicum nativum: Magyar Gyógyszerkönyv id. h. p. 115; argenti nitras = argentum nitricum u. o. p. 91 stb.), akár, mint hímneműek, a másik alkatrész nevéből képzett melléknévvel használandók (így a Codex Medicamentariusban, p. 157: carbonas calcicus; p. 129: nitras argenticus; p. 265: hydras potassicus stb.).

Hogy mennyire másnemű ez a kétféle szó, azt mutatja franczia alakjuk is: carbonate, nitrate (vagy azotate), hydrate egy részről és sublimé, précipité, dialysé más részről.

A sublimat, praecipitat, dialysat formák még inkább menthetők, mert csak az um végzet elhagyása által származnak, és mégis, különösen az utóbbi kettő, kevésbbé használatosak chemiai műnyelvünkben, mint a carbonat, nitrat, hydrat stb. szók, pedig ezek épen olyan sült németek, mint a facultät, pubertät stb. szók, a melyeket senkinek sem jut eszébe a facultas, pubertas stb. helyett használni. Miért használjuk hát akkor a carbonas, nitras, sulphas, phosphas stb. helyett mégis a carbonat-ot, nitrat-ot, sulphat-ot, phosphat-ot stb.?

Azért, mert azt hiszik, hogy ezek is egy participium um végzetének alhagyása által, carbonatum-ból, nitratum-ból stb. származnak. De ahhoz a carbonare, nitrare, sulphare, phosphare igéknek is létezniök kellene, pedig nem léteznek; csak a nitratus létezik mint melléknév. A valamivel ellátottságot kifejező melléknevet az atus képzővel a togatus, dentatus módjára ugyan lehetne példáúl a carbo-ból is alkotni; de így a carbonatus, valamint a nitratus, egészen mást jelentene.

És különben is, a chemiai és gyógyszerészi latinság az atum végzeteket az oxydák, chloridák, bromidák, sulfidák stb., szóval olyan vegyületek számára tartotta fönn, a melyek a KCl (Kalium

chloratum), KI (Kalium jodatum, vagy Kalii jodidum, helyesebben iodida), $CaCl_2$ (Calcium chloratum vagy Calcii chloridum, helyesebben chlorida), Ca O (Calcium oxydatum vagy Calcii oxydum, helyesebben oxyda), $Au\,Cl_3$ (Aurum chloratum vagy Auri chloridum, helyesebben chlorida) stb. mintájára alakúltak. Ellenben az icum végzetet tartotta fönn a szénsavas Mész $CaCO_3$, salétromsavas Ezüst $AgNO_3$, kénsavas Réz $CuSO_4$, chlorumsavas Kalium $KClO_3$ és egyéb hasonlók mintájára képződött vegyületek számára: a Calcium carbonicum synonymája a carbonas Calcii, az Argentum nitricumé a nitras Argenti, a Cuprum sulfuricumé a sulfas Cupri.

Így állítandó szembe és különböztetendő meg a név formája által is például a Kalium chloratum KCl (kaliumchlorida) és a Kalium chloricum $KClO_3$ (kaliumchloras).

Nagy hiba volna Kalium chloricum helyett Kalium chloratumot mondani (bár az ilyen sókat a THAN tankönyve is — p. 712 — chloratoknak nevezi, s nem, a hogy kellene, chloras-oknak); de lehet magyar szövegben is kalium-chloras-t írni; épen így nem szabad tehát Calcium carbonicum helyett Calcium carbonatumot vagy, azt németesen rövidítve (a többek közt a THAN tankönyve szerint is, p. 852), calciumcarbonát-ot mondani; de igenis lehet calcium-carbonast.

A mészcarbonát, ezüstnitrát stb. kifejezések, bár az Arzneibuch-hal egyetemben a Magyar Gyógyszerkönyv és a THAN tankönyve is állandóan használja, olyan németességek, a melyek az illető vegyületek latin nevében kifejezett különbségeket elmossák, tehát a műnyelv szabatosságának érdekében is kerülendők. Vagy szénsavas Mész és salétromsavas Ezüst, vagy mészcarbonas és ezüstnitras, illetőleg calciumcarbonas és argentumnitras, a mely utóbbi formában is a magyar syntaxis szerint használjuk a latin szókat Calcii carbonas és Argenti nitras helyett. Megengedem, hogy szokatlanok az ilyen kifejezések, de semmi esetre sem érthetetlenek az előtt, a ki a chemiának latin terminus technicus-ait is ismeri és nem kizárólag németből, azaz magyar tankönyveinkből, tanúlt chemiát. Szokatlanok azért, mivel, sajnos, a rossz vált megszokottá!

Nagyon messzire vezetne, ha a fontebbi fejtegetésnek minden következményét le akarnám a chemiai nevezettanra vonni. Itt még csak a chlorür, bromür, jodür, sulfür, cyanür stb. kifejezéseknek a

magyar chemiai irodalomban is előforduló használatáról akarok szólni. A magyar chemiai irodalomban az egyvegyértékű *Chlorum* vegyületeit általában chloridok-nak szokták (l. THAN, p. 711), helyesebben chloridák-nak kellene nevezni. Ilyen értelemben szólunk jodidákról, bromidákról, sulfidák-ról, cyanidákról stb., a melyeknek a német és magyar gyógyszerészi latinságban a chloratum, jodatum, bromatum, sulfatum, cyanatum stb. kifejezések a synonymái. Ezek helyett használja a Codex Medicamentarius úgy, mint a franczia chemiai irodalom általában (l. pld. Wurtz, Dictionnaire de chimie stb.) a chlorure (chlorure d'or, trichlorure d'or, chlorure aurique, perchlorure d'or = chloruretum auricum, $Au\,Cl_3$; chlorure ferreux, protochlorure de fer = chloruretum ferrosum, $Fe\,Cl_2$; chlorure ferrique, sesquichlorure de fer, perchlorure de fer = chloruretum ferricum $Fe_2\,Cl_6$ stb.), iodure, bromure, cyanure stb. kifejezéseket, melyek amazoknak egyszerű synonymái. Így szól az olasz is chloruro d'oro, ioduro di potassa stb.-ről.

Az ida végzetű szóknak különféle összetételeivel kifejezhetjük mindazokat a vegyületi alkotásbeli különbségeket, melyeket a franczia az ure végzetű szók kapcsolataival fejez ki (chlorure ferreux = ferrochlorida $Fe\,Cl_2$; chlorure ferrique = ferrichlorida $Fe_2\,Cl_6$, illetőleg $[Fe\,Cl_3]_2$). Mindazonáltal a magyar chemiai irodalomban is találkozunk itt-ott az űr végzetekkel: chlorűr, jodűr, bromű r, cyanűr stb. Még ezeket a franczia ásságokat is németből vették. Nemcsak fölöslegesek, hanem nehezítik is a chemiai nevezettan áttekintését. Ha pedig valaki mégis élni kíván velük, használja a latinos formákat: chloruretum, ioduretum, bromuretum stb.

De nézzük második példacsoportunkat! Németesen csonkított formájukban a benzol, (phenyla-hydrogenium: $C_6\,H_6 = C_6\,H_5.\,H$), toluol (methyla-benzolus: $C_7H_8 = C_6\,H_5CH_3$) és xylol (dimethyla-benzolus: $C_8H_{10} = C_6H_4.[CH_3]_2$) az alkohol (aethyla-alkohol: $C_2H_6O = C_2H_5.OH$) módjára csakúgy ol-lal végződnek, mint a glykol (aethylena-alkohol: $C_2H_6O_2 = C_2H_4(OH)_2$), phenol (phenyla-alkohol: $C_6H_6O = C_6H_5.OH$), kresol, (kresyla alkohol, monoxytoluolus: $C_7\,H_8\,O = C_7\,H_7.\,OH$), pyrogallol (pyrogallussav: $C_6\,H_6\,O_3 = C_6H_3[OH]_3$), thymol ($C_{10}H_{14}O = C_{10}H_{13}.\,OH$) stb. Pedig a benzol, toluol, xylol stb. egyszerűen szénhydrogenium-vegyületek,

az aethyla-alkohol, glykol, phenol, kresol, pyrogallol, thymol stb. ellenben alkoholok. Az előbbieket helyesen a görög ὅλος (valaminek a leve, tintahal fekete nedve) szónak összetételéből származtatjuk a benzoë, malabari szó, csonkítmányával, a tolú, délamerikai városnévvel, illetőleg a görög ξύλον (fa) szó tövével. Teljes alakjuk tehát, a hogyan magyar szövegben is irandók, benzolus, xylolus, toluolus stb., hímneműek s nem um végzetűek, mint a hogy a Gyógyszerkönyv írja a hozzájuk hasonló szókat. Ellenben, az arabs alkohol mintájára, bár görög, illetőleg latin tövekből, az ol mesterséges képzővel, idegenűl, nem latin módon képzetteknek tekinthetjük a glykol, phenol, kresol, thymol, pyrogallol stb. szókat, s minthogy nem a latinos végzet elhagyása által csonkúltak ol végzetűekké, magyarúl is így írjuk őket. Nem írunk pyrogallolumot, mint a Magyar Gyógyszerkönyv, mert ezek a szók hímneműeknek tekintendők, ha az alkohol szót ilyennek vesszük (alkohol absolutus). Ilyen módon a külső formával is kifejeztük, hogy, példáúl, a benzolus nem alkohol-féle, ellenben a phenol alkohol-féle vegyűlet.

A harmadik példacsoportom az yl végzetekre (aethyl, methyl, phenyl, amyl stb.) vonatkozik. Németes csonkitással az amylum (keményitő) az asylum csonkításának mintájára (asyl) amyl-nek volna írandó; de németes csonkitással az amyla (a Gyógyszerkönyv amyle nitrosuma) is amyl. Pedig az amylum a görög ἄμυλον latin formája, az amyla ellenben épen úgy, mint az aethyla, methyla, phenyla stb. a görög ὕλη-vel való összetételből származtatandó (ἀνα vagy ἀμ+ὕλη=amyla; μετὰ+ὕγη=methyla; ἀιθος töve ἀιθ+ὕλη=aethyla; φαίνω ige töve φαιν+ὕλη=phaenyla, vagy, a φην tőből származtatva, phenyla). A csonkítatlan alak tehát, a hogyan magyar szövegben írandó, „e“ végzetű is lehet, de latinosítva „a“ végzetű, és minden esetre nőnemű (tehát nem amyle nitrosum, hanem amyla nitrosa).

Negyedik példacsoportom az it végzeteket illeti, melyek a chemiában is használatosak, de az ásványtanban és az orvosi tudományban különösen gyakoriak.

Ebben az esetben a csonkítás ötféle különböző természetű és végzetű szót, sőt, hozzájárúlván esetleg a magyarban a félig-meddig kiejtés szerinti írás, hatfélét csiszol egyformára. Pedig a

természettudományi műnyelvben nem használatos bizonyos szócsoportokat föl sem sorolok. Az 1. osztályába e csoportnak különösen chemiai műszók tartoznak, a minők csonkított állapotban: chlorit, sulfit, nitrit stb. A 2. osztályba tartoznak: *a.*) különösen ásványtani műszók: chlorit, siderit, graphit, calcit stb.; *b.*) főleg betegségeket, pld. gyulladásokat jelző, de csonkítatlanúl kevésbbé használatos orvosi műszók: pleuritis, peritonaeitis, meningitis stb.; *c.*) anatomiai, főleg szövettani műszók: neurit, dendrit stb. A 3. osztályba különböző fogalomjelzések, pld. exit, coït stb., a 4. osztályba pedig odatartozást jelentő, főleg személyekre vonatkozó főnevek, pld. stylit, hoplit, siit, sunnit, abderit, johannit stb. tartoznak. A félig phoneticus, őszintébben szólva, a hibás irásmód ide sorolja a proselit-et is. Az 5. osztályba tartozó igen különböző természetű főnevek közül most csak az aconit-ot és a mellit-et említem föl, mint a melyek egyszersmind orvosi és gyógyszerészeti műszók is. A 6. osztályba a különösen az ásványtanban gyakori, de egyébütt is előforduló sodalith, rhyolith, otolith stb. forma szók tartoznak, a melyeket, állítólag kiejtés szerint, magyar művek nem ritkán sodalit, riolit, otolit stb. alakban írnak.

Az első osztályba tartozó szók it végzete a genitivusnak németes csonkításából származik. Nominativusuk, a hogyan a magyarban használandók, chloris, sulfis, nitris stb. Hímneműek; a Codex Medicamentarius p. 177 hypochloris calcicust, p. 223 hypophosphis sodicus-t, hyposulfis sodicus-t, p. 304 bisulfis sodicus-t stb. ír. A chlorit, sulfit stb. használata magyarban a chloris, sulfis stb. helyett épen olyan megengedhetetlen németesség, mint a chlorat, carbonat, sulfat stb. a chloras, carbonas, sulfas stb. helyett; az is annyi, mint facultas helyett facultät-et mondani.

A második osztályba tartozó szókat már méltattam; de nem árt, reájuk visszatérni. Semmi sem mutathatja jobban a csonkitásnak értelemzavaró hatását, mint épen a föntebbi első példa erre, a chlorit. Úgy chemiai, mint ásvány-földtani munkákban megtörténhetik, hogy a chlorit-ot, mint chemiai műszót és mint ásványtani műszót, egymás mellett kell használni. A chemicus chlorit-ja a *Chlorum* oxysavának az $MOCl^{III}O$ minta szerint

alakúlt valamely sója; a mineralogus chlorit-jában *Chlorum* egyáltalában nem is szerepel, az nevét, mint bizonyos ásványfajok, *Ripidolithos*, *Pennina* és *Klinochloron* stb. csoportja, némelyiknek zöldes szinétől nyerte; bizonyos fémeknek, nevezetesen *Vas*-nak és *Magnesium*-nak összetett aluminium-hydrosilicas-a. De ha chloris-t írunk, mindjárt tudjuk, hogy a chemicus, ha chloritis-t írunk, mindjárt tudjuk, hogy a mineralogus chloritjával van dolgunk.

A szóban lévő ásványtani műszók használandó alakja tehát chloritis, graphitis, magnetitis stb., a régi görög sideritis mintájára.

Az ide tartozó orvosi műszókról már emlitettem, hogy a régi görög pleuritis szótól megszabott formájukat még a német írók is megtartották, s ezért írnak a mi orvosi íróink is csaknem mindig peritonaeitis-t, meningitis-t stb. És épen így kellene az itt fölsorolt szövettani műszókat is neuritis-nek, dendritis-nek stb. írni, mert a dendritis (δένδρον-ból, δενδρῖτις, — ιδος = fai, faszerű) épen oly jó görög szó, mint a pleuritis. Hogy magyar íróink ezeket mikép írják, azt még nem igen lehet megmondani, mert rajtam és tanítványaimon kivűl, a kik neuritis-t és dendritis-t írunk, ezekről a dolgokról magyarúl ugyau nem sokan írtak. De minthogy a németek neurit-et és dendrit-et írnak, bizonyára igyekezni fognak a mi neurologusaink is ezt a német formát vezetni be a magyar irodalomba. Az itis képző a görögben igen elterjedt és a tudományos műnyelvben is nagyon használható; it képző azonban nincs sem a görögben, sem a latinban. It végzetű szóknak tehát, mint görög-latin formájú műszóknak, nincs helyük a magyar tudományos irodalomban.

A harmadik osztályba tartozó szóknak teljes alakjuk az exitus, coïtus stb. A negyedik osztályba tartozóké a stylita, hoplita, siita, sunnita, abderita, johannita stb. Ebben az osztályban az it végzet az itá-vá latinosított görög ites (ίτης: származást jelző képző) csonkítmánya. Az ilyen alakokat szerencsére a magyarban is többnyire csonkítatlanúl használják. Ha ki abderitsága miatt meg is érdemli, magyarúl legalább nem abderit-nek csúfolják. Az ilyen szók legnagyobb részét még akkor vette át irodalmunk, midőn a latinnak még több hatása volt rá, mint a németnek. Más természetű a proselyta szó a görög προσήλυτος (megtért,

jövevény) szóból, a melyet, hogy valaki proselit-nek írjon, nemcsak németes, de hibás — azaz bocsánat! fonétikus — írás is kell hozzá. Csak így lesz a „proselit“ méltó társa némely fonétikusaink „hüppodrom“-jának.

Az ötödik osztály szavainak teljes alakja aconitum (ἀκόνιτον=sisakvirág), mellitum stb. Nagy részük a latin itus képzővel is végzetű (crinitus) és némely más alakú szókból (mellitus) képzett melléknévnek főnévesített semlegese. A Codex Medicamentarius p. 460 mellitum rosae-t, mellitum simplex-et stb. ír (a Magyar Gyógyszerkönyv e helyett mel rosatum-ot s. i. t.).

A hatodik csoport szavait csak a phoneticus írásmód teszi it végzetűekké. Azok különben a görög λίθος (kő) szónak összetételei, tehát rhyolithos, sodalithos, otolithos (ὦς, ὠτός=fül + λίθος; hallókő a zoologiában). Latinosítva írhatunk rhyolithus-t, sodalithus-t és otolithus-t is.

A milyen egyformaságot mutat a chlorit, siderit, exit, abderit, mellit, sodalit szók sorozata, olyan változatosságát a szók természetét is kifejező formáknak tárja elénk a csonkitatlan és nem phoneticus írásmód: chloris, sideritis, exitus, abderita, mellitum és sodalithos.

Azt hiszem, a fölhozott példák már eléggé bizonyítják, hogy nem a teljes végzetek, hanem inkább a csonkítások okozhatnak zavart és kétértelműséget. És ezzel a föntebbiekben körűlbelűl okát is adtam mindazoknak a változtatásoknak, melyeket Dr. Ruzitska Béla úr helyesirásán tettem. Stilusát nem érintettem; a stilushoz a szerkesztőnek, legalább tudományos dolgozatokban, semmi köze.

Félreértések elkerülése czéljából mindjárt azt is kijelentem, hogy legkevésbbé sem kívánom az idegen műkifejezéseket a magyarok rovására pártolni. A mire már van jó magyar műkifejezésünk, vagy a mire a magyar nyelvkincsben már készen találunk műkifejezéssé tehető alkalmas szót, azt nevezzük tudományos munkáinkban is magyarúl. Sőt új műszók alkotására is törekedjünk, de csak a magyar nyelv törvényeinek és történeti hagyományainak szellemében. Különösen ne higyjük azt, hogy valamely szó csak azért, mivel a közbeszédben is használatos, műszónak alkalmatlan. Nem kell annak a közbeszéd szavaitól külső formára is különböznie. Bármely szót műszóvá tehetünk, ha jelentését egy bizonyos

czélra pontosan megállapítjuk és korlátozzuk. A nagy és régi tudományos irodalommal biró nyelvek is így szerezték a saját műszavaik legnagyobb részét. De azért nem kell túlságosan sietnünk azzal, hogy magyarokat állítsunk a nemzetközi műszók közűl azoknak a helyébe is, melyeket eddig elnémetesített formájukban használt tudományos irodalmunk legnagyobb része. A műszók magyarosításában nagy óvatossággal kell eljárnunk. A kinek a kellő szakismereten és magyar nyelvtudáson kivűl nincs jó magyar nyelvérzéke is, az meg se kisértse. Sokkal sürgősebb a németes csonkitmányok kiküszöbölése és helyükbe igazán nemzetközi, illetőleg eredeti, akár latinos vagy görögös, akár nemzetközivé lett másnyelvű, csonkitatlan alakok állitása. Már ez is egy lépés a magyarosítás felé. Minden esetre magyarabb a postamentum, mint a postament; sőt, bár tisztára német szó, még a Quarz és a Nickel is magyarabb, mint a „calciumcarbonát".

A positivus, concretus, absolutus stb. szóknak idegenszerűségét mindenki érzi és nem használja őket, a ki nem szorúl reájok, hanem önkénytelenűl is keresi helyükbe a megfelelő magyar kifejezést. Ellenben nem tiltakozik honfitársaink többségének megromlott nyelvérzéke a positiv, concret, absolut stb. használata ellen; az ilyen szókat kényelmeseknek találja, mert azokban a forrásokban, a honnét műveltségét szerezte, így találta őken készen, s az ő inkább német, mint magyar gondolkodásába azok épen így illenek bele. Hát még ha az úgynevezett phoneticus, magyarúl kiejtés szerinti, vagy kiejtéses, szerintük fonétikus módon írhatja őket! Ez már aztán teljesen elaltatja magyar lelkiismeretét.

Jó a kiejtés szerinti írásmód, elismerem, szükséges is, — de csak újságíróink egy részének, a mely — a magyar hirlapirodalom dicsőségére — remélhetőleg mindinkább elenyésző kisebbséggé válik. A kiejtés szerinti írásmód fölöslegessé teszi annak tudását, mit hogyan kellene helyesen írni. Tollforgatóink közűl nem egyet a „fonétikus" írásmód vigasztalt meg azért, a mit, akár ifjú könnyelműségből, akár kénytelenségből, általános műveltségben megszerezni elmulasztott. Különösen jó segítsége az az éjjeli gyors munkának és jó takarója az ezzel megszokott pongyolaságnak. Mikor az embernek vagy érkezése, vagy kedve nincs rá, hogy utána járjon egy-egy szó helyes írásának, a mely csak a fülében, de nem a lelki

szemei előtt maradt meg, milyen jó azt „elvből“ úgy írhatni le, a mint épen az emlékezetünkben hallatszik!

Az persze mellékes, hogy a franczia „genre“ csupán bécsi német kiejtéssel írható le „zsáner“-nek, hogy, a szónak franczia kiejtését visszaadni, nincs is magyar írásjelünk.

A kiejtéses írásmód elvének következetes körösztülvitelével minden idegen szót annyiféleképen lehetne magyarúl írni, a hány különböző foka a műveltségnek és a hányféle nyelvjárás létezik széles Magyarországon, nem is számítva az író szeszélyét, emlékezetének pillanatnyi ingadozásait, magyar nyelvismeretének hiányosságait és kiejtésének idegenszerüségeit, különösen gyakori osztrákosságait.

Miért nevezték el a szarvasgombát némely magyar botanicusok trifolának? Azért, mert a német Trüffel szót (mely az olasz tartufolo-ból, illetőleg a franczia truffe-ből származott) a Szepességben triffl-nek ejtik ki.

Avagy egy-egy író tekintélye állapítsa meg, mit hogyan kell magyarúl kiejtés szerint írni? Ugyan szép szörnyetegeket hoznak a mi íróink napvilágra! Különösen a tudományos irodalomban. A szónak majd ezt, majd azt a felét írják úgy, a mint az illető idegen nyelvből vették, a másikat pedig szép magyar kiejtés szerint „fonétikusan“, nem főnétikuszan, a hogy phoneticusan kellene (φωνητικός = hangbéli, hangzás szerinti). Így jön aztán létre a legújabb magyar „philozófia“.

De még ha az úgynevezett nyelvszokás, azaz tollforgatóink többsége, szabja is meg az írásmódot, akkor is vége rám nézve a kiejtéses írásmód elvének. Mert az egyre megy, akár annak kell utána járnom, hogyan írja a fülemben zsongó idegen szót az illető idegen nyelv, akar annak, hogyan kell egy-egy tekintély, vagy a nyelvszokás parancsára kiejtés szerint írnom. Az előbbi, ha néha unalmas is, legalább lehetséges, mert ott vannak az idegen szótárak és lexikonok; az utóbbi leküzdhetetlen nehézségekkel járhat, mert idegen szók kiejtés szerinti magyar írásmódjának szótára nem létezik, sőt nem is készíthető.

A kiejtés szerinti írásmód tehát egyrészről megmételyezi és a német szolgasággal bélyegzi meg nyelvünket, mert a fölösleges idegen szók, még pedig többnyire német szűrőn át került szók, használatához inkább hozzászoktat, mint a szófejtéses (etymologicus)

írásmód; másrészről pedig a legnagyobb zavarhoz, félreértésekhez és olyan következetlenséghez vezet, a mely már is szégyene tudományos irodalmunknak.

Dr. Ruzitska Béla úr czikkének helyesírása ebben a tekintetben sem különbözött a nálunk leginkább szokásostól.

Nemcsak az ő részéről, de — nem tagadom — más részről is gyakori ellentmondással találkoznak a föntebbiekben csak futólag érintett, de ez „Értesitő Természettudományi Szakában" nehány év óta mind következetesebben körösztűl vitt elveim. Rögtön föláldoznám őket, ha amaz ellenvetések között csak egy is akadna, a mely meggyőzhetne róla, hogy az eddigi csonkított és következetlen írásmódja a műszóknak és általában az idegen szóknak hasznára válik, az én írásmódom ellenben árt a magyar tudományos irodalomnak.

De min alapulnak amaz ellenvetések?

Egy részük alapszik a kényelem szeretetén, a pongyolaság megszokásán, a melylyel szakítani kellene, és talán itt-ott az aggodalmon is, hogy a tőlem javasolt írásmód nagyon is könnyen elárulná az író műveltségének határait, mert gyakorta kényszerítené őt azok túllépésére. De hát baj az, ha kissé lassabban dolgozunk és gyakrabban forgatunk szótárt és lexikont s a magunkétól esetleg távolabb álló tudományágak kézikönyveit?

Az ellenvetések másik része pedig egyszerűen az újítástól és attól való félelmen alapszik, hogy törekvéseinket, mert nem tőlük ered az újítás, a mennyiben itt lehet egyáltalában szó újításról, gúnymosolylyal fogadják bizonyos nagyképű tekintélyeink. De hát sokszor hirdette már a világ a józan útra való egyszerű visszatérést — mert csak a régi jobbhoz térünk vissza — a föltűnés viszketegének, vagy a legnagyobb bolondságnak. Ezekkel az ellenvetésekkel fölösleges is behatóbban foglalkozni.

Komolyabbnak látszhatik az, hogy a bár — elismerik — sok tekintetben hibás és következetlen írásmód már meggyökeredzett tudományos nyelvünkben és ezáltal utólag jogosultságot, sőt kötelező erőt nyert. Nem így van! Egész tudományos irodalmunk még oly fiatal, de azért műnyelve máris annyi változáson ment át, hogy egy bizonyos műnyelv meggyökeresedéséről benne még szó sem lehet. Minden téren nagyon kevesen vagyunk, és ha, ki-ki a maga szakkörében, tanítványainkat ma megtanítjuk egy németesen meg nem csonkított,

el nem korcsosított idegen műszókkal dolgozó műnyelvre, mai szolgaságunknak 20 év múlva nyoma sem marad tudományos irodalmunk arczulatán. Nem sokáig lesz a másképen íróknak az a többsége olyan nagy, hogy velük szemben törekvéseinket eleve meddőknek kellene mondani. Vagyok elég magyar arra és ellenfeleinket is eléggé magyaroknak vélem, hogy ne tartsam harczunkat szélmalmok ellen valónak!

Teszem, a chemiában a „jód"-nak és a „calciumcarbonát"-nak gyökerei ugyan milyen mélyre nyúlnak? Mikor először kezdtek az *Iodeum*ról magyarúl írni, akkor jóformán mindjárt iblanynak kezdték mondani chemicusaink, a kik épen úgy, mint többi tudományos szakembereink, a Bugát-ék iskolájában tanúlták a magyar műnyelvet. Az „iblany"-t általánosan használták a hetvenes évekig, sőt mindaddig, a míg a Szarvas Gáborék orthologiája a tudományos irodalomban is le nem nyeste a neologia fattyúhajtásait. És akkor talán valami sok rázkódásba, sok félreértésbe kerűlt a „jód"ot állítani az iblany helyébe? Egy-két év elég volt, hogy az iblany teljesen elpárologjon irodalmunkból. Nem hiszem, hogy a jód kevésbbé volna illékony, mint az iblany és nehezebben adna helyet az *Iodeum*nak. Mikor az iblany helyébe a jódot tették, miért nem tették az épen olyan rosz higany helyébe egészen őszintén és egyszerűen a quecksilber-t? Az sem sokkal németebb, mint a jod, és legalább nem lehetne róla senkivel sem elhitetni, mint a jod-ról, hogy nemzetközi műszó. Az bizonyos, hogy a jó magyar kéneső-nél kellemesebb lett volna hydrargyr-t vagy hidrargirt írhatni; de, sajnos, a német a hydrargyrum-ot nem csonkította hidrargir-rá, mert nem volt szüksége reá. Ezért oly hosszú életű a magyar műnyelvben a higany, ezért nem oly mozgékony, mint a kéneső.

Hogy pedig a Magyar Gyógyszerkönyv és több tekintetben más gyógyszerkönyvek is helytelenűl latinosítják a műszókat, az nem arra ok, hogy a magyar tudományos irodalom is helytelen alakban használja őket, hanem csak arra, hogy a Gyógyszerkönyv legközelebbi kiadása a szükséges helyesbbítésekkel jelenjék meg. A jövő évtized gyógyszerészjelöltjeinek épen oly könnyű (vagy ép oly nehéz) lesz a helyes formájú neveket, mint a mai hibásokat megtanulni.

Végre még azt is fölhozzák, hogy a latinos és egyéb nyelvű

csonkítatlan végzetek által nagyon is nehézkessé és hosszadalmassá tesszük műnyelvünket. Való igaz, hogy egy nyelvnek kiváló jó oldala a szók rövidsége, bár ez éppen a tudományos irodalomban számít a legkevesebbet. A tudósnak írásra is, olvasásra is bőven kell idejének lenni. A kinek nincs, keressen magának más mesterséget.

De az is igaz, hogy, példáúl, az angol nyelvnek egyéb szavai is általában jóval rövidebbek a magyar szóknál. Csakhogy jól meg kell különböztetni a szók rövidségét a kifejezésbeli rövidségtől. Ebben a tekintetben meg a magyar nyelv állana fölötte még az angolnak is, ha ugyan törődnék az angol a finomabb árnyalatok és szófűzéstani vonatkozások kifejezésével. Mi egy szóval ki tudjuk fejezni azt, a mit az angolnak néha hárommal vagy négygyel kellene körűlírnia.

Miért akarjuk mi épen az idegen műszóinkat a németesség árán is rövidebbekké tenni egyéb szavainknál? Egy-egy us vagy um vagy is a szó végén: nagy dolog ez? Ha megjárja a phosphoros-sav, miért volna olyan képtelenség a phosphorusos-sav?

Ma már a magyar tudományos írók is megtanúlták, hogy magyar szóknak a végét Helmeczi-ként elmetszeni nem szabad, bármily hosszú és nehézkes is a szó; tanúlják meg már most, hogy a magyar nyelv az idegen szók végét sem metszi el. Ez a természete, s azzal vége! Annak korlátain túl törnünk semmi tekintet miatt sem szabad. „Közbenvetetlenűl“ hosszú és nehézkes; „közvetlenűl“ két szótaggal rövidebb; igaz magyarnak mégis inkább az előbbenit kell használnia, mert az ősrégi, jó magyar kifejezés, az utóbbi pedig mesterségesen körűlmetélt szó. Ha bántja, hogy a „közbenvetetlenűl“ hat szótagból áll, vigasztalódjék azzal, hogy az azonos jelentésű olasz „immediatamente“ meg hét szótagból áll. Egyébiránt számunkra a közbenvetetlenűl helyett itt van a Nyelvtörténeti Szótárban szintén megtalálható „közbötlenűl“ is, a melynek képzésmódja sem nem példátlan nyelvünkben, sem annak törvényeivel nem ellenkezik.

Magyar nyelvünket, ha még annyi tökéletlensége és még oly kevés jó oldala volna is, kötelességünk szeretni olyannak, a milyen. És még hozzá büszkék is lehetünk reá, mert talán egy nyelv sem ád fogyatkozásaiért a többi nyelvet fölűlmúló kiválóságokban annyi kárpótlást, mint a magyar. Sokkal gazdagabbak vagyunk, semhogy méltó volna hozzánk, a német szolgaság bélyegének árán vásárolni meg idegen műszavainkban egy kis rövidséget.

Évről évre nehezebbé válik, de ma még könnyű volna idegen tudományos műszavainknak ma használatos formáját a helyes írásmód által kiküszöbölni. Egymagamra és eddigi nehány elvtársamra nézve persze túlságosan nagy, sőt, csak a természettudományok minden ágára nézve is, lehetetlen munka a helyes írásmód megállapítása.

Ebből a czélból a tudományok minden egyes ága számára, annak szakszerű művelőiből, egy-egy bizottságnak kellene összeállani, és az egyes bizottságok munkálatait egy közös nagy bizottságnak átdolgozni és összeegyeztetni.

De addig is, a míg, elvtársaink számának megnövekedésével, ez a terv megvalósúlhat, magunk is megtesszük, a mit tehetünk. Részemről a saját dolgozataimban következetesen körösztűl viszem elveimet és azok körösztűl vitelére törekszem, a míg szerkesztője maradok ez Értesítőnek, az itt megjelenő czikkekben is, bármily sok utánajárásomba és tanúlmányomba kerűl is. Mindazokat a szakszerű kézikönyveket és egyéb forrásokat, szakszótárakat és lexikonokat fölhasználom erre a czélra én is, a melyek Kolozsvárt az illető szak önálló művelőjének rendelkezésére állhatnak. És valamely szó helyes formájának és származásának kipuhatolására a czéhbeli nyelvész sem igen fordúlhat más görög, latin, magyar s egyéb nyelvű szótárakhoz és nyelvtanokhoz, mint a melyekből értesüléseimet én merítem. Ha itt-ott mégis hibázom, nem törekvésem kicsinységén, hanem a föladat nagyságán múlik.

Közbe-közbe, az illető szerzőnek előre kinyilvánított kívánságára, ha az czikkének átengedését attól tenné függővé, szívesen meghagynám, az ő felelősségére és elveim változatlan föntartásával, az eddig szokásos, helytelen írásmódot is, föltéve, hogy az a czikk nagy fontosságú, lényegesen új eredményeket tartalmazna, melyeknek első közzé tehetése Értesítőnknek különös dicsőségére válnék.

Kolozsvárt, 1901. márczius havában.